

Okrugli sto

SRBIJA I REFORMISANJE INSTITUTA ODGOVORNOSTI 9

6. novembar 2026. godine, 10–17 sati

Institut društvenih nauka,
Kraljice Natalije 45, Beograd
Velika sala na prvom spratu

Institut društvenih nauka
Centar za pravna istraživanja

Advokatska komora Vojvodine

Edicija
KNJIGE SAŽETAKA

Urednici

Dr Ranko Sovilj
Dr Sanja Zlatanović

Programski odbor

Dr Marta Sjeničić
Dr Ranko Sovilj
Dr Sanja Zlatanović
Dr Hajrija Mujović

Organizacioni odbor

Dr Sofija Nikolić Popadić
Dr Marko Milenković
Dr Ivana Stjelja
Dr Svetislav Janković
Anđelija Stevanović
Aleksandar Vukadinović
Petra Stanojević
Nataša Jevtić

SRBIJA I REFORMISANJE INSTITUTA ODGOVORNOSTI

9

OKRUGLI STO

6. novembar 2026, Beograd

KNJIGA SAŽETAKA

Advokatska komora Vojvodine
Glasnik AKV
Novi Sad

Institut društvenih nauka
Centar za pravna istraživanja
Beograd

SADRŽAJ PREMA TEMAMA

I. SLOBODNE PROFESIJE U SAVREMENOM PRAVNOM PORETKU	
– IZMEĐU AUTONOMIJE I ODGOVORNOSTI	6
II. GRANICE I IZAZOVI INSTITUTA ODGOVORNOSTI	
U SAVREMENOM PRAVU.	36

I. SLOBODNE PROFESIJE U SAVREMENOM PRAVNOM PORETKU – IZMEĐU AUTONOMIJE I ODGOVORNOSTI

Dušan Dimitrijević	Erozija institucionalnog poverenja i etos odgovornosti slobodnih profesija u savremenom liberalnom poretku. Između stručne autonomije i javne odgovornosti / 7
Mina Kuzminac	Okviri slobode u slobodnim profesijama – radnopravna perspektiva / 10
Sanja Zlatanović	Od profesionalne autonomije do digitalne subordinacije – psihosocijalni rizici i granice odgovornosti slobodnih profesija u radnom pravu / 13
Ranko Sovilj	Slobodne profesije i kompanijsko pravo – između profesionalne autonomije i korporativnog organizovanja i upravljanja / 16
Petra Stanojević	Protivpravnost kao uslov odgovornosti nosilaca slobodnih profesija / 21
Silvija Tripalo	Three tracks of attorney liability in Croatian law – disciplinary, civil and criminal liability / 22
Igor Milinković	Disciplinary and criminal liability of lawyers
Milijana Buha	in Bosnia and Herzegovina / 25
Sladana Gligorić	Odgovornost posrednika – osnovna pravna pitanja / 28
Zorica Mršević	Odgovornost za samoubistvo maloletnih lica / 31
Svetlana Janković	Sajber bezbednost kao element profesionalne odgovornosti pripadnika slobodnih profesija / 34

*Dušan Dimitrijević**

EROZIJA INSTITUCIONALNOG POVERENJA I ETOS ODGOVORNOSTI SLOBODNIH PROFESIJA U SAVREMENOM LIBERALNOM PORETKU

Između stručne autonomije i javne odgovornosti

Poverenje u institucije predstavlja jedan od osnovnih uslova stabilnosti, legitimnosti i održivosti savremenih demokratskih poredaka. Njegova postepena erozija ne ispoljava se samo kroz odnos građana prema političkim institucijama, već i kroz sve izraženije preispitivanje autoriteta stručnih zajednica, profesionalnih organizacija i nosilaca specijalizovanih znanja. Takav proces otvara pitanje društvene uloge i odgovornosti slobodnih profesija, čiji se položaj zasniva na stručnosti, profesionalnoj autonomiji i poverenju javnosti. Rad polazi od stanovišta da slobodne profesije ne predstavljaju samo nosioce posebnih znanja i veština, već i značajne društvene aktore čiji legitimitet proizlazi iz obaveze da svoju stručnu autonomiju ostvaruju u skladu s profesionalnom etikom i javnim interesom. Autonomija profesije, shvaćena kao pravo na samostalno određivanje

* Doktorand na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, istraživač pravnika, dusan.dimitrijevic.academia@gmail.com

stručnih standarda i načina obavljanja delatnosti, istovremeno podrazumeva odgovornost prema društvu koje takvu autonomiju priznaje. Zbog toga se profesionalna odgovornost ne može svesti isključivo na pravne sankcije, disciplinske postupke i formalne mehanizme kontrole, već obuhvata i unutrašnji etos odgovornosti – svest o profesionalnoj dužnosti, integritetu i društvenim posledicama stručnog delovanja.

Oslanjajući se na teorijske pristupe političke sociologije, sociologije profesijâ i političke filozofije, kao i na teorijsko-normativnu analizu relevantne literature i profesionalnih standarda, rad razmatra odnos između stručne autonomije, pravne i etičke odgovornosti, profesionalne samoregulacije i institucionalnog poverenja. Posebna pažnja posvećuje se položaju slobodnih profesija u uslovima politizacije ekspertize, tržišne komercijalizacije stručnog rada, slabljenja tradicionalnih autoriteta i promenjenog odnosa između građana, institucija i profesionalnih zajednica. Analizira se i granica između autonomije profesije i potrebe za spoljašnjom kontrolom u situacijama u kojima mehanizmi samoregulacije ne uspevaju da zaštite korisnike profesionalnih usluga i širi javni interes.

Osnovna teza rada jeste da institucionalno poverenje ne zavisi isključivo od kvaliteta formalnih procedura i pravnih normi, već i od sposobnosti profesionalnih zajednica da očuvaju etički integritet, transparentnost i odgovornost prema javnosti. Kada profesionalna autonomija ne bude više povezana s jasnim standardima odgovornosti, ona može biti doživljena kao zatvorenost, privilegija ili zaštita partikularnih interesa, čime se dodatno produbljuje nepoverenje građana prema institucijama i stručnim autoritetima.

Cilj rada jeste da ukaže na potrebu uspostavljanja ravnoteže između stručne autonomije, profesionalne samoregulacije, pravne kontrole i javne odgovornosti. Održivost savremenog liberalnog poretka zahteva ne samo institucionalne garancije profesionalne autonomije, već i očuvanje i obnovu etosa odgovornosti kao jednog od ključnih izvora društvenog legitimiteta slobodnih profesija.

Ključne reči: institucionalno poverenje, slobodne profesije, profesionalna odgovornost, stručna autonomija, profesionalna etika, javni interes

OKVIRI SLOBODE U SLOBODNIM PROFESIJAMA – RADNOPRAVNA PERSPEKTIVA

Svaki (radno)pravni institut je omeđen i ograničen određenim okvirima. Ukoliko su oni suviše strogi, postoji rizik da u praksi budu napušteni, što u posledici vodi ka povredama i zloupotrebama prava. Ako su oni pak suviše široko postavljeni, onda mogu da izgube svaki smisao. Okviri radnog odnosa su uslovljeni pravnom subordinacijom, koja predstavlja ključno obeležje radnog odnosa koji se uspostavlja između poslodavca, kao ekonomski i faktički jače strane, i zaposlenog, koji je slabija strana u ovakvom odnosu. Okviri slobodnih profesija, što se odnosi, na primer, na umetnike, advokate, lekare ili profesionalne sportiste, specifični su, na čemu je fokus sprovedenog istraživanja. Ove profesije načelno, kako sam naziv sugeríše, podrazumevaju naglašen stepen slobode, pa i autonomije. U tom smislu, prepoznajemo tri nivoa slobode. Prvi se odnosi na slobodu pristupa profesiji. Drugi nivo se tiče slobode u obavljanju posla, odnosno profesije. Treći

* Asistentkinja na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, mina.kuzminac@ius.bg.ac.rs

se odnosi na slobodu u smislu ograničenja obaveze postupanja po nalogu. Lica u ovim profesijama prvenstveno vežu sama pravila struke, to jest profesije, koja nužno podrazumevaju obavljanje posla u skladu s postavljenim standardima.

U praksi lica koja se bave slobodnim profesijama mogu imati različit status iz ugla radnog prava i drugih grana prava. Ona mogu biti samozaposlena, što podrazumeva odsustvo subordinacije karakteristične za radni odnos. S druge strane, ona mogu biti i u radnom odnosu, iako u ovim slučajevima profesionalnost postaje znatno važnije obeležje nego što je to inače slučaj u radnom odnosu. Pored navedenih mogućnosti, ova lica neretko obavljaju rad van radnog odnosa, na osnovu različitih vrsta ugovora – na primer umetnici neretko imaju ugovor o delu. Međutim, u svetlu promena do kojih dolazi u savremenom svetu rada, sve je teže razgraničiti situacije u kojima je opravdano to da lice obavlja rad van radnog odnosa i situacije kada, zapravo, postoji prikriveni radni odnos, što je posebno naglašen problem u Republici Srbiji, uzimajući u obzir problem fragmentacije radnog zakonodavstva. Razmatranja u ovom pogledu su dodatno usložnjena kada se uzme u obzir postojanje ekonomski zavisnog rada, novih formi rada i algoritamskog upravljanja koje je posebno izraženo u platformskom radu. Izazovi koji postoje u ovom pogledu su izraz fleksibilizacije, kao jednog od ključnih trendova koji oblikuju tržišta i svet rada XXI veka.

Naša hipoteza jeste da je pravna kvalifikacija statusa primarna za primenu određenog pravnog režima, ali profesionalna autonomija može uticati na sadržinu i granice subordinacije. Drugim rečima, položaj lica

je prioritetno određen njegovim statusom, dok ključni problemi nastaju u svetlu diskrepancije između formalnopravnog statusa i stvarnog stanja gde poslodavci neretko biraju jeftinije opcije za angažovanje radnika, iako je zapravo suštinski reč o radnom odnosu. Iako je prepoznavanje ove diskrepancije uopšte složen i nimalo jednostavan zadatak, on je dodatno otežan i usložen kada je reč o profesijama koje nužno podrazumevaju veći stepen slobode i autonomije u radu, odnosno kada je reč o, po određenom kriterijumu, slobodnim profesijama.

Ključne reči: profesionalnost, slobodne profesije, pravna subordinacija, fleksibilizacija rada

*Sanja Zlatanović**

**OD PROFESIONALNE AUTONOMIJE DO DIGITALNE
SUBORDINACIJE – PSIHOSOCIJALNI RIZICI I GRANICE
ODGOVORNOSTI SLOBODNIH PROFESIJA
U RADNOM PRAVU**

Slobodne profesije tradicionalno se zasnivaju na profesionalnoj autonomiji, stručnoj nezavisnosti i ličnoj profesionalnoj odgovornosti njihovih pripadnika. Obuhvataju pretežno intelektualne i specijalizovane delatnosti koje zahtevaju posebne stručne kvalifikacije i, po pravilu, podležu profesionalnoj i etičkoj regulaciji. U kontekstu radnog prava, pripadnici slobodnih profesija mogu delatnost obavljati kao samozaposlena lica, ali i u radnom odnosu, pri čemu njihov pravni položaj ne zavisi isključivo od formalne kvalifikacije odnosa, već i od stepena stvarne autonomije u organizovanju i izvršavanju profesionalne delatnosti. Ovu distinkciju naročito problematizuju digitalizacija, platformizacija i razvoj algoritamskog upravljanja, koji

* Doktor pravnih nauka, viša naučna saradnica Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za pravna istraživanja, sanjazlatanovic1@gmail.com, szlatanovic@idn.org.rs

mogu dovesti u pitanje pretpostavku da formalna profesionalna autonomija nužno podrazumeva i faktičku autonomiju u radu.

U radu se polazi od pitanja da li tradicionalni koncept odgovornosti slobodnih profesija odgovara uslovima savremenog, digitalizovanog sveta rada. Posebna pažnja posvećuje se situacijama u kojima pripadnik slobodne profesije formalno zadržava status samozaposlenog lica ili nezavisnog profesionalca, dok se njegov rad faktički organizuje, usmerava ili kontroliše putem digitalnih platformi, algoritamskih sistema ili drugih oblika tehnološkog nadzora. U tom kontekstu razmatra se koncept *digitalne subordinacije*, koji omogućava sagledavanje faktičke zavisnosti i kontrole i izvan tradicionalno definisanog radnog odnosa.

Evropska sudska praksa pruža značajnu osnovu za preispitivanje formalističkog pristupa. U predmetu *TP v. Poland* (C-356/21), Sud pravde Evropske unije potvrdio je da formalni status samozaposlenog lica ne isključuje zaštitu od diskriminacije u ostvarivanju profesionalne delatnosti, ukazujući na potrebu da se pravni značaj određene profesionalne aktivnosti procenjuje imajući u vidu njenu stvarnu prirodu. U predmetu *López Ribalda and Others v. Spain* (2019), Evropski sud za ljudska prava naglasio je zahtev proporcionalnosti pri primeni tehnološkog nadzora u radnom kontekstu, što je od šireg značaja za zaštitu osnovnih prava i uslova rada u procesu digitalizacije.

Posebna pažnja posvećuje se psihosocijalnim rizicima kao relevantnom kriterijumu za preispitivanje granica odgovornosti. Digitalni nadzor, intenzifikacija rada, ograničena autonomija, algoritamsko upravljanje, stalna

dostupnost i nejasne granice između profesionalnog i privatnog života mogu povećati izloženost psihosocijalnim rizicima nezavisno od formalnog radnog statusa. U tom smislu, u radu se polazi od stanovišta da odgovornost u digitalizovanom svetu rada ne treba određivati isključivo prema formalnom statusu profesionalca, već i prema stepenu faktičke kontrole nad organizacijom rada i prirodi i intenzitetu rizika kojima je lice izloženo. Što je veći stepen faktičke kontrole i što su izraženiji rizici koji iz takve organizacije rada proizlaze, to je snažniji osnov za primenu zaštitnih standarda radnog prava, uključujući standarde bezbednosti i zdravlja na radu, nezavisno od formalne kvalifikacije odnosa.

Takav pristup pomera težište analize s pitanja da li je lice formalno zaposleno ili samozaposleno ka pitanju *ko faktički organizuje, usmerava i kontroliše rad i ko je u mogućnosti da spreči ili umanjí rizike koji proizlaze iz takve organizacije rada*. Time se profesionalna odgovornost povezuje sa zaštitnom funkcijom radnog prava i otvara prostor za prilagođavanje koncepta odgovornosti slobodnih profesija promenjenim uslovima organizacije i obavljanja rada u digitalnoj ekonomiji.

Ključne reči: slobodne profesije, profesionalna autonomija, digitalna subordinacija, radno pravo, psihosocijalni rizici

**SLOBODNE PROFESIJE I KOMPANIJSKO PRAVO
– IZMEĐU PROFESIONALNE AUTONOMIJE
I KORPORATIVNOG ORGANIZOVANJA I UPRAVLJANJA**

Slobodne profesije predstavljaju poseban oblik profesionalnog organizovanja i obavljanja delatnosti, koji se zasniva na načelima profesionalne autonomije, stručne nezavisnosti i individualne profesionalne odgovornosti. Njihovo osnovno obeležje je obavljanje pretežno intelektualnih i specijalizovanih delatnosti, čije izvršenje pretpostavlja sticanje i kontinuirano usavršavanje, kao i ispunjavanje drugih, pravom i pravilima profesionalne samoregulacije utvrđenih uslova. S obzirom na prirodu i značaj poslova koje obuhvataju, slobodne profesije podvrgnute su specifičnom režimu profesionalne regulacije, koji, pored pravnih normi, obuhvata i autonomna pravila profesionalne etike i deontologije. Profesionalna autonomija u ovom kontekstu ne podrazumeva odsustvo pravnog uređenja, već predstavlja normativno ograničenu i institucionalno zaštićenu autonomiju, koja se ostvaruje u okvirima utvrđenim zakonom i pravilima odgovarajuće profesije.

* Doktor pravnih nauka, viši naučni saradnik Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za pravna istraživanja, soviljpeca@gmail.com, rsovilj@idn.org.rs

Imajući u vidu navedena obeležja slobodnih profesija, pitanje njihovog pravnog i organizacionog uređenja dobija poseban značaj na preseku kompanijskog prava i principa profesionalne autonomije. Tradicionalni koncept slobodne profesije polazi od ličnog karaktera profesionalnog angažmana, profesionalne autonomije i odgovornosti profesionalaca, dok savremeni oblici organizovanja delatnosti slobodnih profesija sve češće podrazumevaju njeno institucionalno obavljanje u formi privrednih društava. Time se otvara pitanje odnosa između dva različita pravna koncepta: koncepta slobodne profesije, zasnovanog na ličnim i stručnim kompetencijama, profesionalnoj odgovornosti i pravilima profesionalne etike, i koncepta privrednog društva, kao pravno organizovanog oblika udruživanja lica i kapitala, obeleženog pravnim subjektivitetom, sopstvenom imovinom, kao i primenom imperativnih i dispozitivnih pravila kojima se uređuje njegovo osnivanje i poslovanje.

Ovakva mogućnost institucionalizacije delatnosti slobodnih profesija otvara niz specifičnih pitanja kompanijskog prava, budući da primena statusnih i organizacionih pravila kompanijskog prava na delatnosti pripadnika slobodnih profesija zahteva određeno sagledavanje dva različita normativna režima. Dok je pravni položaj privrednog društva, po svojoj prirodi, usmeren ka uređenju odnosa između društva, njegovih članova, organa i trećih lica, režim slobodnih profesija istovremeno teži očuvanju profesionalne nezavisnosti, lične odgovornosti i integriteta profesionalnog odlučivanja. Stoga, pravno organizovanje slobodne profesije u formi privrednog društva ne predstavlja samo pitanje izbora odgovarajuće organizacione forme, već i pitanje granica do kojih korporativna struktura može uticati na način

vršenja profesionalne delatnosti, a da se pri tome ne naruše njena temeljna profesionalna načela. Kompanijsko pravo, po pravilu, uređuje pravni oblik, organizaciju i način funkcionisanja subjekta koji obavlja određenu delatnost, dok se posebnim propisima, kojima se uređuje konkretna profesija, utvrđuju uslovi za sticanje svojstva nosioca profesionalne delatnosti, pravila njenog obavljanja, kao i režim profesionalne odgovornosti (na primer, Zakon o advokaturi uređuje osnivanje advokatskog ortačkog društva).

Pitanje organizacionih oblika slobodnih profesija dugo nije zauzimalo značajnije mesto u inostranoj pravnoj teoriji, sve do objavljivanja rada R. Grinvuda (R. Greenwood) 1990. godine, posvećenog upravljanju slobodnim profesijama organizovanim u formi ortačkog društva. Ovakav oblik organizovanja posebno je značajan imajući u vidu da ortačko društvo, kao tipično društvo lica, počiva na neposrednoj povezanosti svojstva člana društva s upravljanjem i poslovanjem društva. Ortaci istovremeno imaju svojstvo vlasnika i učestvuju u odlučivanju o poslovanju društva, čime se kontrola neposredno vezuje za profesionalni status lica koja društvo čine.

Takva struktura odgovara tradicionalnom modelu organizovanja slobodnih profesija, u kojem su svojstvo profesionalca, vlasnička kontrola i upravljanje koncentrisani u istim licima. Istovremeno, ona podrazumeva i specifičan režim odgovornosti, budući da ortaci, pored profesionalne odgovornosti koja proizlazi iz neposrednog obavljanja delatnosti, mogu biti izloženi i neograničenoj ličnoj odgovornosti za obaveze društva, u skladu s pravilima kojima se uređuje osnivanje i poslovanje ortačkog društva. Upravo

spoj profesionalne autonomije, vlasničke kontrole i lične odgovornosti predstavlja jednu od ključnih karakteristika ovog organizacionog modela.

Ortačko društvo se tradicionalno smatra naročito pogodnim oblikom organizovanja slobodnih profesija, a njegova rasprostranjenost u ovoj oblasti može se objasniti činjenicom da omogućava neposredno povezivanje profesionalnog integriteta pripadnika slobodnih profesija s upravljačkom i vlasničkom strukturom ortačkog društva. Kod ortačkog društva takva organizaciona struktura istovremeno kreira normativni okvir u kojem se mogu usklađivati različiti, a potencijalno suprotstavljeni interesi profesionalaca, vlasnika i korisnika usluga. Profesionalci teže očuvanju stručne autonomije i ostvarivanju profesionalnih ciljeva, vlasnici teže maksimizaciji profita, dok korisnici usluga očekuju visok nivo stručnosti, kvaliteta i profesionalne pouzdanosti. Specifičnost ortačkog društva ogleda se upravo u tome što se ovi interesi nastoje uskladiti kroz neposredno učešće pripadnika slobodnih profesija u vlasništvu, upravljanju i odgovornosti za poslovanje društva. U tom smislu, odnos slobodnih profesija i privrednih društava može se posmatrati kao odnos između dva komplementarna, ali ne uvek potpuno podudarna principa: principa profesionalne autonomije i principa korporativne organizacije.

Predmetno istraživanje ukazuje da organizovanje slobodnih profesija u formi privrednih društava nužno podrazumeva usklađivanje zahteva profesionalne autonomije i odgovornosti s principima korporativne organizacije i upravljanja. Iako forma privrednog društva pruža odgovarajući institucionalni okvir za obavljanje profesionalne delatnosti, njena primena mora biti

ograničena zahtevima očuvanja stručne nezavisnosti, profesionalnog integriteta i lične odgovornosti pripadnika profesije.

Ključne reči: slobodne profesije, kompanijsko pravo, ortačko društvo, korporativno upravljanje, profesionalna odgovornost

PROTIVPRAVNOST KAO USLOV ODGOVORNOSTI NOSILACA SLOBODNIH PROFESIJA

Subjektivna odgovornost za štetu zasniva se uz ispunjenost nekoliko uslova – postojanje štete i štetne radnje, uzročne veze između radnje štetnika i načinjene štete i krivice. Analiza sudske prakse u oblasti odgovornosti nosilaca slobodnih profesija, u prvom redu lekara, advokata i javnih beležnika, ukazuje da se protivpravnost neretko posmatra kao dodatni uslov za zasnivanje odgovornosti. U tom smislu, protivpravnost se ili zahteva eksplicitno, ili kao odstupanje od pravila profesije i profesionalnog standarda. Izlaganje će pružiti analizu sudske prakse u vezi s odgovornošću nosilaca slobodnih profesija, kako bi ukazalo na tendenciju uvođenja protivpravnosti kao zasebnog uslova odgovornosti za štetu. U konačnici, izlaganje će uporediti stav sudske prakse o uslovima odgovornosti za štetu uopšteno i onima koji se vezuju za nosioce slobodnih profesija, radi utvrđivanja nivoa ujednačenosti sudske prakse u oblasti vanugovorne odgovornosti.

Ključne reči: protivpravnost, odgovornost za štetu, profesionalna odgovornost, profesionalni standard

* Istraživačica pripravnica Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za pravna istraživanja, stanojevicpetra16@gmail.com, pstanojevic@idn.org.rs

THREE TRACKS OF ATTORNEY LIABILITY IN CROATIAN LAW – DISCIPLINARY, CIVIL AND CRIMINAL LIABILITY

The legal profession in the Republic of Croatia enjoys constitutional status: under Article 27 of the Croatian Constitution, the Bar is an autonomous and independent service providing legal assistance to everyone. This special position gives rise to a multi-layered regime of attorney liability, governed by the Legal Profession Act, the Statute of the Croatian Bar Association (CBA), the Code of Attorneys' Ethics, the Civil Obligations Act and the Criminal Code. The paper analyses three separate “tracks” of liability – disciplinary, civil and criminal – which differ in the adjudicating body, the protected interest and the sanction, while a single professional failure may trigger all three simultaneously.

Disciplinary liability is the attorney's liability towards the profession itself: attorneys and trainees are liable for serious and minor breaches of the duty and reputation of the profession, and conduct contrary to the Code

* * PhD student, Deák Ferenc Doctoral School of Law, University of Miskolc, Hungary, junior researcher, Central European Academy of the University of Miskolc, Budapest, Hungary, silvija.tripalo@centraleuropeanacademy.hu

of Attorneys' Ethics may itself constitute a breach, even where the client has suffered no damage. It is adjudicated by the independent bodies of the Bar – the Disciplinary Prosecutor's Office, the Disciplinary Court and the Higher Disciplinary Court – while proceedings for serious breaches may also be initiated at the request of the Minister of Justice. The sanctions are professional in nature (reprimand, fine, conditional or permanent loss of the right to practise), with recourse to the Supreme Court of the Republic of Croatia. The purpose of the proceedings is not to compensate the client – the complainant is not a party – but to protect the integrity and reputation of the profession.

Civil liability is liability towards clients and third parties for concrete damage, adjudicated by the ordinary courts under the rules of the law of obligations: as a rule, contractual towards the attorney's own client and non-contractual towards third parties, applying the heightened standard of care of a prudent professional. The attorney does not guarantee success, but is liable for professional errors such as a missed deadline or wrong advice, and proving causation requires a hypothetical assessment of the client's prospects in the original dispute (a "trial within a trial"). This track is secured by mandatory liability insurance: the minimum insured sum is EUR 106,178.24 per insured event, and EUR 1,194,505.27 for limited liability law firms, while breach of the insurance obligation is a serious disciplinary offence entailing a prohibition on practice. Distinctive features of the Croatian system are the insurers' duty to contract with any attorney who so requests and the collective insurance of all Croatian attorneys concluded by the CBA in late 2022.

Criminal liability arises only where the attorney's conduct fulfils the elements of a criminal offence, typically abuse of trust, which in its aggravated form (Article 240(2) of the Criminal Code) expressly covers attorneys. It is prosecuted by the State Attorney's Office and adjudicated by the criminal courts under the strictest standard of proof, with state penalties as sanctions. The three tracks differ in who adjudicates (the Bar – the civil court – the criminal court), what is protected (the reputation of the profession – the injured party's pecuniary interests – the public order) and what the outcome is (a professional measure – damages – a penalty), and the proceedings are mutually independent and may run in parallel.

Keywords: attorney liability, mandatory professional liability insurance, Croatian Bar Association, disciplinary proceedings, Code of Attorneys Ethics

*Igor Milinković**
*Milijana Buha***

DISCIPLINARY AND CRIMINAL LIABILITY OF LAWYERS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Disciplinary and criminal liability of lawyers constitute distinct yet interconnected mechanisms for ensuring lawful and professionally responsible conduct, safeguarding professional integrity, and maintaining public confidence in the legal profession as an autonomous and independent service of particular importance for the protection of human rights and the realization of the rule of law within a legal order. The independence of the legal profession does not exclude the accountability of its members; rather, it presupposes the existence of mechanisms which, on the one hand, safeguard professional autonomy and, on the other, enable an effective response to breaches of professional and legal obligations. Drawing on the relevant normative framework in Bosnia and Herzegovina, including the legislation

* Doktor pravnih nauka, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci (BiH), igor.milinkovic@pf.unibl.org

** Doktor pravnih nauka, vanredna profesorka Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci (BiH), milijana.buha@pf.unibl.org

of the Entities and the Brčko District, the study will examine the grounds and forms of disciplinary and criminal liability of lawyers.

The analysis of disciplinary liability will focus on proceedings before the competent disciplinary bodies of the bar associations, with particular attention to their independence, protection from undue external influence, and the procedural rights of lawyers against whom disciplinary proceedings are conducted. At the same time, the study will emphasize the need to maintain an appropriate balance between safeguarding the independence of the legal profession and preventing the risk of professional corporatism.

The criminal liability of lawyers will be examined in relation to criminal offences that may be committed in the course of legal practice, including the unauthorized disclosure of professional secrets, breach of trust, and certain offences against the administration of justice, such as obstruction of evidence. Particular attention will be devoted to the position of lawyers within the anti-money laundering framework, especially to the relationship between the obligations arising from that framework and the principle of confidentiality in lawyer–client relations. The analysis will also address the specific features of criminal investigations involving lawyers, particularly with regard to searches of law offices, the temporary seizure of documents and electronic data, and the protection of professional secrecy and the confidentiality of lawyer–client communications. Relevant case law of the European Court of Human Rights will be examined in order to identify the standards governing the balance between the interests of effective investigation and criminal prosecution, on the one hand, and the protection of

professional secrecy and the independent exercise of the legal profession, on the other.

The aim of the analysis is to determine the extent to which the existing mechanisms of disciplinary and criminal liability ensure the effective accountability of lawyers while simultaneously safeguarding the independence of the profession.

Keywords: legal profession, disciplinary liability, criminal liability, independence of lawyers, lawyer–client confidentiality, Bosnia and Herzegovina

ODGOVORNOST POSREDNIKA – OSNOVNA PRAVNA PITANJA

Etimološki, pojam *odgovornosti* u srpskom jeziku potiče od glagola *odgovarati* i označava obavezu lica da obrazloži svoje postupke i snosi posledice svog činjenja ili propuštanja. Te posledice mogu biti pravne, moralne ili etičke prirode. Dok se povreda moralnih i etičkih normi sankcioniše delovanjem savesti i društvenom osudom, poštovanje pravnih normi država obezbeđuje mehanizmima prinude i zakonom propisanim sankcijama. Pripadnici slobodnih profesija, zbog visokog stepena samostalnosti i nezavisnosti u obavljanju poslova, nose i povećan stepen odgovornosti prema klijentima, profesiji i društvu u celini. Njihova odgovornost može biti disciplinska, prekršajna, građanskopravna i krivičnopravna, a njihovo postupanje ocenjuje se prema standardu pažnje „dobrog stručnjaka“.

Posrednici su fizička lica koja, kao nezavisna i neutralna treća strana, učestvuju u vansudskom rešavanju sporova pod uslovima propisanim

* Doktor pravnih nauka, docentkinja na Pravnom fakultetu za privredu i pravosuđe, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, sladjana.gligoric@pravni-fakultet.info

zakonom i pod nadzorom Ministarstva pravde. Oni su dužni da postupaju stručno, nepristrasno i poverljivo, u skladu sa zakonom i Etičkim kodeksom posrednika. U slučaju povrede profesionalnih obaveza, protiv posrednika se može pokrenuti disciplinski postupak, pri čemu je najteža disciplinska mera brisanje iz Registra posrednika. Za razliku od disciplinske odgovornosti, prekršajna odgovornost posrednika nije posebno regulisana Zakonom o posredovanju u rešavanju sporova. Smatramo da bi propisivanje prekršajnih odredaba doprinelo većoj efikasnosti i odgovornosti u radu posrednika, naročito u slučajevima nepoštovanja zakonskih rokova, načela postupka i drugih profesionalnih dužnosti. Građanskopravna odgovornost posrednika izričito je uređena zakonom. Prema čl. 35. st. 1. Zakona o posredovanju u rešavanju sporova, posrednik je odgovoran za štetu koju pričini strankama postupajući suprotno Etičkom kodeksu, nezakonitim radom, namerno ili krajnjom nepažnjom, u skladu s opštim pravilima o odgovornosti za štetu. Krivičnopravna odgovornost posrednika nije posebno regulisana navedenim zakonom, ali se može zasnivati na opštim pravilima krivičnog prava. Uporednopravna analiza pokazuje da američko pravo poseban značaj pridaje građanskopravnoj odgovornosti posrednika, kao i njihovoj obavezi da blagovremeno otkriju sve okolnosti koje bi mogle dovesti u pitanje njihovu nepristrasnost i nezavisnost. Posebno se naglašava obaveza izbegavanja sukoba interesa, kao i dužnost posrednika da stranke obavesti o svim postojećim ili potencijalnim okolnostima koje mogu stvoriti sumnju u objektivnost. To se naročito odnosi na prethodne profesionalne ili lične odnose sa strankama u sporu,

njihovim punomoćnicima ili drugim učesnicima postupka. Propuštanje takvog obaveštavanja može predstavljati osnov za naknadu štete.

De lege ferenda, radi jačanja pravne sigurnosti i poverenja u instituciju posredovanja, bilo bi opravdano da Zakon o posredovanju u rešavanju sporova izričito uredi prekršajnopravnu odgovornost posrednika, kao i uslove i postupak njenog utvrđivanja. Na taj način bi se obezbedilo sveobuhvatnije normiranje profesionalne odgovornosti posrednika, unapredio kvalitet pružanja usluga posredovanja i dodatno ojačalo poverenje stranaka i javnosti u posredovanje kao efikasan mehanizam mirnog rešavanja sporova.

Ključne reči: odgovornost, slobodne profesije, posrednici, vansudsko rešavanje sporova

ODGOVORNOST ZA SAMOUBISTVO MALOLETNIH LICA

Iz ugla sociologije, kriminologije i psihologije, danas preovlađuje stav da je samoubistvo maloletnika multifaktorijska pojava, što znači da se retko može pripisati samo jednom uzroku ili jednom odgovornom subjektu. U svakom pojedinačnom slučaju potrebno je pažljivo ispitati porodične odnose, školsko okruženje, mentalno zdravlje, eventualno nasilje, socijalne okolnosti i postupanje institucija. Postoji više nivoa odgovornosti. Roditelji (ili staratelji) imaju primarnu odgovornost za brigu o detetu, prepoznavanje promena u ponašanju, pružanje podrške i traženje stručne pomoći kada je potrebna. Međutim, ni veoma brižni roditelji ne mogu uvek sprečiti samoubistvo. Škola ima značajnu odgovornost da omogućiti bezbedno okruženje, sprečava vršnjačko nasilje, prepoznaje znakove psihičke krize i uključi pedagoga, psihologa i roditelje. Nastavnici i stručni saradnici nisu odgovorni za svako pojedinačno samoubistvo, ali mogu snositi odgovornost ako su ozbiljni propusti doprineli tragediji. Zdravstveni sistem – pedijatri, psiholozi, psihijatri i drugi stručnjaci imaju profesionalnu odgovornost da procene

* Doktor pravnih nauka, naučna savetnica Instituta društvenih nauka u Beogradu u penziji, zorica.mrsevic@gmail.com

rizik i pruže odgovarajuće lečenje kada dete dođe do njih. Država i zakoni – država je odgovorna da obezbedi efikasnu zaštitu dece kroz kvalitetne zakone, dostupne službe mentalnog zdravlja, zaštitu od nasilja, kao i njihovu doslednu primenu. Loši ili neprimenjeni zakoni mogu povećati rizik. Društvo – siromaštvo, diskriminacija, vršnjačko nasilje, govor mržnje, stigmatizacija mentalnih poremećaja i nasilje na internetu doprinose osećaju beznađa kod mladih. Digitalne platforme i mediji mogu imati ulogu ako omogućavaju sajber nasilje, širenje štetnog sadržaja ili neodgovorno izveštavaju o samoubistvima. Zbog toga postoje međunarodne smernice za odgovorno medijsko izveštavanje. Možda bi kao prve i najodgovornije trebalo pomenuti osobe koje vrše nasilje ili zlostavljanje. Ako je maloletnik bio žrtva fizičkog, psihičkog, seksualnog ili vršnjačkog nasilja, učinioci mogu snositi moralnu, a u određenim okolnostima i krivičnu odgovornost, u zavisnosti od konkretnih činjenica i važećeg prava.

U Srbiji, prosečna stopa samoubistava u uzrastu od 15 do 19 godina iznosi oko 3,65 na 100.000 adolescenata. Kod mladića u uzrastu od 15 do 19 godina stopa je značajno viša u poređenju s devojčicama (odnos je približno 4,2 naspram 1). Eurostat za 2022. navodi da je prosečna stopa samoubistava u EU među uzrastom 15–19 godina bila 4,4 na 100.000. Baltičke zemlje imaju najviše stope samoubistava adolescenata u Evropi. U Estoniji 12,89 na 100.000 adolescenata uzrasta 15–19, u Litvaniji – 12,7 i Letoniji – 11,21. Evropski prosek je oko 4,3 na 100.000.

Slobodne profesije mogu snositi odgovornost za samoubistvo maloletnog lica, ali ne zato što je dete izvršilo samoubistvo samo po sebi, već ako

je konkretni profesionalac imao profesionalnu dužnost da zaštititi dete, znao ili morao znati za ozbiljan rizik i propustio da preduzme razumno očekivane mere. To je posebno važno kod maloletnika, jer se kod njih obaveza zaštite tumači strože, kroz lanac profesionalne odgovornosti. Ako je kroz taj lanac više profesionalaca znalo za različite elemente rizika, ali niko nije povezao informacije ni reagovao, mogu postojati sistemski profesionalni propusti, čak i kada pojedinačna odgovornost svakog od njih nije lako dokaziva. To je posebno značajno kod maloletničkih samoubistava, jer dete često nije u stanju da samo obezbedi sopstvenu zaštitu, pa se profesionalne obaveze prema njemu povećavaju. Evropski sud za ljudska prava nije zauzeo stav da su roditelji, škola ili društvo automatski odgovorni za samoubistvo maloletne osobe. Umesto toga, Sud razvija standard pozitivnih obaveza države prema čl. 2. Evropske konvencije o ljudskim pravima (pravo na život).

Gljučne reči: samoubistva maloletnika, multifaktorijalna pojava, stope Srbije i Evropa, lanac profesionalno odgovornih, presude Evropskog suda za ljudska prava

SAJBER BEZBEDNOST KAO ELEMENT PROFESIONALNE ODGOVORNOSTI PRIPADNIKA SLOBODNIH PROFESIJA

Digitalna transformacija pružanja profesionalnih usluga dovela je do intenzivnije upotrebe informaciono-komunikacionih tehnologija u radu pripadnika slobodnih profesija, poput advokata, javnih beležnika, javnih izvršitelja, revizora i drugih regulisanih profesija. Istovremeno, povećana izloženost sajber rizicima, uključujući neovlašćeni pristup podacima, napade iznuđivačkim zlonamernim softverom, kompromitovanje informacionih sistema i zloupotrebu poverljivih informacija, postavlja nove zahteve u pogledu standarda profesionalne pažnje i odgovornosti.

Predmet rada jeste analiza odnosa između obaveze obezbeđivanja odgovarajućeg nivoa sajber bezbednosti i profesionalne odgovornosti pripadnika slobodnih profesija. Polazi se od teze da sajber bezbednost više ne predstavlja isključivo tehničko ili organizaciono pitanje, već i sastavni deo standarda profesionalne pažnje. Propust u preduzimanju odgovarajućih mera zaštite može, u zavisnosti od okolnosti konkretnog slučaja i primenljivih

* Magistar bezbednosti, ekspertkinja za rod i bezbednost, Centar za podsticanje dijaloga i tolerancije, Čačak, svetlana.jankovic.cacak@gmail.com

propisa, dovesti do građanskopravne i disciplinske, a u pojedinim slučajevima i prekršajne ili krivične odgovornosti.

U radu će biti analiziran domaći normativni okvir koji uređuje zaštitu podataka o ličnosti, informacionu bezbednost i profesionalne obaveze pripadnika regulisanih profesija, uz osvrt na relevantne standarde prava Evropske unije i savremene tendencije u razvoju koncepta profesionalne odgovornosti. Posebna pažnja biće posvećena upravljanju sajber rizicima kao delu profesionalne dužne pažnje, značaju internih politika informacione bezbednosti, kontinuiranoj proceni rizika, kao i primeni odgovarajućih organizacionih i tehničkih mera zaštite.

Primenom normativnog, dogmatskog i uporednopravnog metoda, cilj rada je da se utvrdi u kojoj meri su postojeći pravni mehanizmi u Republici Srbiji prilagođeni savremenim izazovima sajber bezbednosti i da se identifikuju mogući pravci unapređenja profesionalnih standarda i normativnog okvira. Poseban doprinos rada ogleda se u interdisciplinarnom povezivanju prava, bezbednosnih studija i upravljanja rizicima, s ciljem razvijanja koncepta profesionalne odgovornosti koji odgovara uslovima savremenog digitalnog okruženja.

KLjučne reči: slobodne profesije, profesionalna odgovornost, sajber bezbednost, upravljanje rizicima, zaštita podataka o ličnosti, informaciona bezbednost

II. GRANICE I IZAZOVI INSTITUTA ODGOVORNOSTI U SAVREMENOM PRAVU

Marta Sjeničić	Stepen usaglašenosti nacionalnih zakona s <i>EU acquis</i> u oblasti regulisanih zdravstvenih profesija / 38
Hajrija Mujović	Odgovornost u zdravstvu zbog neovlašćenog pružanja usluga i rada bez licence / 41
Josip Mađarić	Građanska i krivična odgovornost liječnika u Hrvatskoj. Pravni okvir / 43
Svetislav Janković	Odgovornost izvođača radova za stabilnost građevine bez upotrebne dozvole / 48
Dušan Nikolić	Odgovornost za neizvršenje ugovora o glasanju akcionara / 52
Sofija Nikolić Popadić	Klimatske promene i odgovornost – pravni i institucionalni izazovi / 54
Ivana Stjelja	Od dužnosti građana da štite životnu sredinu do „odgovornosti” građana zbog njene zaštite / 56
Ivana Ostojić	Ekološka odgovornost u zelenoj ekonomiji. Od naknade štete ka prevenciji i internalizaciji ekoloških troškova / 59
Mirjana Dokmanović	Da li nam algoritmi kreiraju stvarnost u kojoj živimo? Odgovornost medija za korišćenje veštačke inteligencije u stvaranju sadržaja / 62

Andelija Stevanović

Who is responsible? The use of artificial intelligence
in armed conflicts and the challenges
of establishing accountability / **65**

Aleksa Škundrić

Individual criminal responsibility under international law.
The case of the International criminal tribunal for the
former Yugoslavia / **67**

Aleksandar

Vukadinović

Perspektive instituta krivičnopravne odgovornosti u svetlu
razvoja neuronauka / **69**

STEPEN USAGLAŠENOSTI NACIONALNIH ZAKONA S *EU ACQUIS* U OBLASTI REGULISANIH ZDRAVSTVENIH PROFESIJA

Priznavanje stručnih kvalifikacija i mobilnost profesionalaca, uključujući uslove za pristup regulisanim profesijama, postupke priznavanja kvalifikacija i proporcionalnost nacionalnih uslova za njihovo regulisanje, odnosno materija koja je uređena direktivama 2005/36/EC, 2013/55/EU i 2018/958 /EC je, u najvećoj meri, predmet propisa iz oblasti obrazovanja, odnosno Zakona o regulisanim profesijama i priznavanju profesionalnih kvalifikacija, u nadležnosti Ministarstva prosvete.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti, u postpku harmonizacije, ne zahteva bitne izmene budući da su njegove odredbe usklađene s navedenim direktivama. Doduše, većina odredaba direktiva je sadržana u Zakonu o regulisanim profesijama, ali one koje treba da budu u zdravstvenom zakonodavstvu, tamo se i nalaze. Postoje, međutim, odredbe Zakona o zdravstvenoj zaštiti koje nisu sadržane u propisima EU, a relevantne su za ovu oblast. Takav slučaj

* Doktor pravnih nauka, naučna savetnica Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za pravna istraživanja, marta.sjenicic@gmail.com

je, na primer, s pripravničkim stažom, koji će, u srpskom zakonodavstvu, biti ukinut danom pristupanja Evropskoj uniji, što je i propisano prelaznim odredbama Zakona o zdravstvenoj zaštiti. S druge strane, prema čl. 269. Zakona o zdravstvenoj zaštiti, stručni ispit za zdravstvene radnike i zdravstvene saradnike ostaće na snazi.

Pojedine odredbe direktiva, kao što su, na primer, odredbe koje se odnose na stečena prava, predmet su daljih pregovora i biće sadržane u direktivi, a ne u nacionalnim zakonima. U slučaju stečenih prava, dokaz o formalnoj kvalifikaciji ne ispunjava sve zahteve u pogledu osposobljavanja utvrđene direktivom, ali će biti priznat kao dovoljan dokaz formalne kvalifikacije ukoliko je izdat od strane države članice i potvrđuje uspešno završeno osposobljavanje koje je započeto pre referentnih datuma utvrđenih u Aneksu V Direktive. Iako već definisan Zakonom o zdravstvenoj zaštiti, referentni datum je, u principu, predmet dogovora u trenutku pristupanja Srbije Evropskoj uniji. Određena pitanja nisu u skladu s direktivama EU, kao što su, na primer, profesionalne aktivnosti babice utvrđene čl. 42. Direktive 2005/36/EZ. Ove aktivnosti se, prema nacionalnom zakonodavstvu, obavljaju od strane lekara, specijalista ginekologije i akušerstva. Stoga, zakonodavstvo i sistem neće biti u potpunosti usklađeni sa zakonodavstvom EU, već će postojće nacionalno pravno rešenje ostati nepromenjeno.

Kada je reč o Zakonu o komorama zdravstvenih radnika, neophodne su izmene u pogledu usklađivanja terminologije koja se koristi u zakonu s terminologijom iz direktiva 2005/36/EZ i 2013/55/EU. Na primer, Zakon koristi termin „doktor stomatologije“, umesto termina „doktor dentalne medicine“.

Analiza sprovedena poređenjem relevantnih direktiva i Pravilnika o specijalizacijama i užitim specijalizacijama zdravstvenih radnika i zdravstvenih saradnika pokazuje da se odredbe Pravilnika koje su obuhvaćene direktivama odnose na terminologiju, odnosno zvanične nazive za magistra farmacije, magistra farmacije – specijalistu, doktora dentalne medicine i doktora dentalne medicine – specijalistu. Takođe, tri specijalizacije – epidemiologije, higijene i socijalne medicine – objedinjene su u jednu specijalizaciju, odnosno javno zdravlje. Ovo je bilo potrebno kako bi se omogućilo automatsko priznavanje ove specijalizacije, odnosno ovih specijalizacija, između država članica EU i Srbije. Istovremeno su ostavljene i postojeće specijalizacije epidemiologije, higijene i socijalne medicine, ali se njihovim paralelnim objedinjavanjem u jednu, može smatrati da je ovaj Pravilnik usaglašen sa *EU acquis*.

Generalno posmatrano, može se reći da je zdravstveno-pravna regulativa Srbije u velikoj meri usaglašena s direktivama u oblasti regulisanih profesija.

Ključne reči: regulisane profesije, zdravstvena zaštita, *EU acquis*, direktive, usaglašavanje

ODGOVORNOST U ZDRAVSTVU ZBOG NEOVLAŠĆENOG PRUŽANJA USLUGA I RADA BEZ LICENCE

Obrada zadate teme usmerena je u širem kontekstu na pitanja uslova i regularnosti obavljanja medicinskih delatnosti. Ona se bliže odnosi na izdavanje licenci (dozvola) za rad u zdravstvu i slučajeve kada dolazi do nezakonitog rada usled nemanja ili nevaženja licence. Uporedna pravna literatura govori o neovlašćenoj i nelicenciranoj praksi u zdravstvu (unauthorized practice, unlicensed practice). Pitanja odgovornosti se mogu aktuelizovati kako sa stanovišta kršenja administrativnih procedura, tako i inkriminacije i eventualne štete po korisnike usluga tj. pacijente. U obradi teme koriste se komparativni metod, analiza zakonodavstva i sudske prakse. Daju se takođe izvori iz zdravstvenih zakona i podzakonskih akata Srbije. Neki slučajevi iz strane sudske prakse suočili su se sa spornim pitanjem kakva je odgovornost zdravstvene ustanove kada njen zaposleni nema licencu, ili je ima s određenim ograničenjem. Suštinski, sporovi su vođeni u pogledu ličnosti pružaoca usluga, kao i u pogledu obima dosuđene naknade štete,

* Doktor pravnih nauka, naučna savetnica Instituta društvenih nauka u Beogradu u penziji, hajrija.mujovic@gmail.com

koja u pojedinim pravnim sistemima može biti ograničena ili puna naknada. Kao relevantni slučajevi navode se npr. odgovornost medicinske sestre za preduzimanje lekarske procedure za koju nije ovlašćena. Isto tako, problem može nastati iz postupanja studenta na obuci koji nije stekao kvalifikaciju i potreban staž. Posebno sporno polje čini, takođe, davanje medicinskih save-
ta, u smislu ko je ovlašćen da ih daje i kakva je njihova priroda. Generalno, smatra se da nelicencirano pružanje zdravstvene zaštite može pacijente do-
vesti u ozbiljan rizik. Sve opisane situacije zavređuju posebnu analizu sa
stanovišta teorije i prakse medicinskog prava i dobar su uzor za pravo Srbije.

Ključne reči: medicinska delatnost, licence za rad, neovlašćena postu-
panja, sankcije, odgovornost

GRAĐANSKA I KRIVIČNA ODGOVORNOST LIJEČNIKA U HRVATSKOJ

Pravni okvir

U periodu od sredine prema kraju prošlog stoljeća u zapadnim zemljama (USA, zemlje „stare“ Europe, etc.) odgovornost liječnika i zdravstvenih ustanova za greške u liječenju postaje česta tema stručnih, pravnih rasprava i brojnih sudskih sporova. Usprkos postojanja pravnog okvira, ta tema u bivšoj Jugoslaviji gotovo da nije bila zastupljena, a broj sudskih sporova u vezi s liječničkom pogreškom bio je zanemariv. Izuzetak čine stručni radovi profesora Jakova Radišića s Pravnog fakulteta u Beogradu, no to ne mijenja opću ocjenu da se radi o području i temi koji su bili zanemareni.

Krajem 70-tih i početkom 80-tih godina prošlog stoljeća zapadne zemlje su definirale temeljne principe građanskopravne odgovornosti liječnika i bolnica, a krivična odgovornost liječnika u tom kontekstu nikad nije ozbiljno razmatrana, prevladalo je stanovište da liječnika za stručnu pogrešku mora procesuirati i kazniti njegova stručna udruga (komora).

* Advokat, stariji partner, Odvjetničko društvo „Mađarić & Lui“, Zagreb, Republika Hrvatska, josip.madanic@odml.hr

U Hrvatskoj teme odgovornosti liječnika i bolnica bivaju otvorene početkom 90-tih godina prošlog stoljeća, no nažalost, ni nakon tridesetak godina temeljni principi postupanja i odgovornosti liječnika i bolnica nisu se dovoljno približili rješenjima zapadnih zemalja.

Bolnice (koje građanskopravno odgovaraju za svoje liječnike) i nadalje odbijaju ozbiljnije pristupiti nagodbi s pacijentima, rijetko ih žele obešteti u mirnom postupku, rezultat su izuzetno dugotrajni sudski postupci, a pacijenti, ponekad vrlo nerazumno, insistiraju na krivičnoj odgovornosti doktora (krivično djelo nesavjesnog liječenja).

Temelj građanskopravne odgovornosti je opća odredba čl. 1045, st. 1. Zakona o obveznim odnosima prema kojem osoba koja drugome prouzroči štetu dužna mu je istu naknaditi, osim ako dokaže da je šteta nastala bez njegove krivnje. Citirani propis identičan je odredbi čl. 154. ZOO/78, nema poseban propis koji bi posebno normirao odgovornost liječnika i bolnica. Dakle pravni okvir za građanskopravnu odgovornost liječnika i bolnica postoji dugi niz godina, ali broj tužbi s tog naslova u periodu do 1990-ih bio je zanemariv.

Ustavni sud RH u svojoj Odluci od 21. 11. 2007. o teretu dokazivanja u parnicama radi naknade štete radi greške u liječenju kaže:

„Bolnica za liječničku grešku odgovara po načelu presumirane krivnje, što znači da ona mora dokazati da je u svemu postupila u skladu s pravilima liječničke struke, te da do štete nije došlo ni zbog obične nepažnje liječnika...“,

pacijent mora dokazati uzročnu vezu i visinu štete.

Sudska praksa u pravilu prihvaća ovakav stav, no bilježe se i presude u kojima sudovi odbijaju tužbeni zahtjev „jer tužitelj nije dokazao da je liječnik tuženika postupao protiv pravila struke...”

Uz rijetke izuzetke, bolnice su vrlo nesklone sklapanju nagodbi s pacijentima koji su upućeni na dugotrajne i iscrpljujuće parnice, moguće će polisa osiguranja od profesionalne odgovornosti (Ministarstvo zdravstva je osiguralo – platilo premiju za sve bolnice u HR, ne i za Domete zdravlja) poboljšati stanje, osiguravajuća društva trebalo bi da budu sklonija nagodbama).

Krivična odgovornost liječnika (*delicta propria*) karakteristična je za zemlje bivše Jugoslavije, od krivičnog djela malomarnog zdravljenja u Sloveniji, preko nesavjesnog liječenja u Hrvatskoj, nesavesnog pružanja lekarske pomoći u Srbiji, do nesavesnog lekuvanja u Makedoniji, za kvalificirane oblike propisane su stroge zatvorske kazne.

Zakonodavstva zapadnih zemalja ne poznaju takvo krivično djelo, liječnici odgovaraju samo u drastičnim slučajevima (za krivična djela protiv života i tijela), vrijedi opće pravilo da za stručnu pogrešku liječnik odgovara pred svojom strukovnom udrugom (komorom), ali ne i krivično.

Gledajući statistički, u Hrvatskoj se radi o relativno malom broju krivičnih postupka koji u najvećem dijelu rezultiraju oslobađajućim presudama, kod malog broja osuđujućih radi se o uvjetnim osudama ili novčanoj kazni, u periodu od 30 godina u samo dva slučaja izrečena je bezuvjetna zatvorska kazna (u oba slučaja radilo se o smrtnoj posljedici), osuđenici liječnici su odslužili po godinu dana zatvora (radeći u zatvorskoj ambulanti).

Kazneni postupci protiv liječnika prepreka su mogućem kooperativnijem ponašanju bolnica u postupcima i razgovorima o nagodbi, a u tijeku parničnih postupaka suci se često odlučuju na prekid parnice do završetka krivičnog postupka. U praksi takvi krivični postupci traju i po desetak godina, a što je pogubno po tužitelje u parnici. Krivični postupci imaju svoj smisao jedino kada tužitelji promaše rok za utuženje i nastupi zastara, no i to je samo teoretski: s obzirom na statistiku osuđujućih/oslobađajućih presuda „spas“ od zastare u vidu osuđujuće krivične presude je vrlo rijedak.

Krivična odgovornost liječnika i postojanje krivičnog djela nesavjesnog liječenja relikat je ranijih zakonskih rješenja, u takvom ga obliku ne poznaju zakonodavstva država koje su pitanje malpractice-a uspješnije riješile. U kontekstu ostvarivanja prava pacijenata na pravičnu naknadu štete postojanje krivične odgovornosti liječnika im ne donosi nikakvu prednost ni korist, dapače, često je kontraproduktivna jer produžava trajanje građanskih parnica. Kod liječnika krivična odgovornost djelomično stvara psihološku prepreku ozbiljnim razgovorima o nagodbi, postotak osuđujućih presuda je vrlo nizak, (ozbiljno) procesuiranje liječničkih pogrešaka kroz postupke pred komorama bilo bi bolje rješenje za obje strane.

Usvajanjem temeljnih principa odštetne odgovornosti i rješenja koje su prihvatile zapadne zemlje, dakle uvođenje obaveznog osiguranja od profesionalne odgovornosti na dovoljne svote pokrića, ukidanje krivičnog djela nesavjesnog liječenja, utvrđivanje postojanja stručne pogreške i procesuiranje liječnika pred komorama, stvaranje klime u kojoj su nagodbe pravilo,

a sudski postupci izuzetak, bilo bi od koristi kako za pacijente, tako i za liječnike.

Ključne reči: liječnici, krivična odgovornost, nesavjesno liječenje, građanska odgovornost, presumirana krivnja

ODGOVORNOST IZVOĐAČA RADOVA ZA STABILNOST GRAĐEVINE BEZ UPOTREBNE DOZVOLE

Autor razmatra pretpostavljenu situaciju u kojoj su izvedeni ugovoreni građevinski radovi, ali nije izvršena tehnička kontrola radova u okviru upravnog postupka, a u cilju izdavanja dozvole za upotrebu građevine koja predstavlja skup izvedenih građevinskih radova. Odgovornost izvođača za solidnost izvedenih radova se može razmatrati kako iz ugla ugovorne odgovornosti (prema naručiocu radova), tako i iz ugla deliktne građanskopravne odgovornosti (prema trećim licima koja su usled nestabilnosti postala pravno određena kao oštećena lica).

U oba slučaja autor ukazuje na pravnu nepotpunost pravnog režima odgovornosti izvođača radova za solidnost građevine, jer je nejasno da li je njegova odgovornost nesporno postojeća u svim slučajevima. To je posebno sporno kada je izostao upravni postupak kontrole solidnosti i kvaliteta izvedenih radova, a naručilac je svojevolejno počeo da upotrebljava građevinu (tzv. faktička primopredaja), kao i kada je ishod upravnog postupka bio

* Doktor pravnih nauka, vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, jankovic@ius.bg.ac.rs

negativavno određujući, odnosno kada nije izdata dozvola za upotrebu (a naručilac je uprkos tome počeo da koristi građevinu).

U oba, hipotetička, ali praktično vrlo prisutna slučaja, čini se nejasnim pravilo o odgovornosti izvođača radova za solidnost građevine, jer je ugovor o građenju složena celina građanskopravnih i upravnopravnih sastojaka koji čine neodvojivi uzročno-posledični sled postupaka prilikom njegovog ispunjenja. Ako se upravni postupak shvati kao svojevrsna brana i zaštita elementarnog javnog poretka u ovom slučaju sastojanog u bezbednosti i zdravlju ljudi, hipotetički se postavlja pitanje da li izvođač treba da odgovara za svoje građevinske radove ako štetnom događaju koji je sledio upotrebu tih radova nije prethodila upravna kontrola tih radova. Rečju, da li treba izvođač da „pokriva“ nedostatnosti ili, čak, nepostojanje upravnog postupka kontrole izvedenih radova tako što će odgovarati za štetne posledice njihove upotrebe.

Pojašnjenja radi, ugovor o građenju u svojoj supstanci, srži, najpre treba shvatiti kao građanskopravni posao između dva subjekta u privatnopravnom izrazu svog subjektiviteta koji ima za svoju kauzu rezultat izvedenih građevinskih radova. U širem smislu, ugovor o građenju ima svoju upravnopravnu supstancu koja čini da se ta, prethodno opisana privatnopravna strana ugovora o građenju učini javnom, tako što će rezultat izvedenih građevinskih radova (a nakon izdate upotrebne dozvole) moći da se upotrebljava na javan način (usklađen s javnim poretkom, u smislu bezbednosti i zdravlja ljudi). Upravo u tome, na tom mestu preseka građanskog i upravnog prava, stoji hipoteza o mogućoj neodgovornosti izvođača za štetne posledice

upravnim postupkom neodobrene upotrebe rezultata prethodno izvedenih građevinskih radova. Deluje da ne bi smela da postoji odgovornost izvođača radova za štetne posledice nesolidnosti ako je građevina počela da se upotrebljava, uprkos činjenici što upravni postupak kontrole izvedenih radova nije pokrenut ili je, pak, negativno okončan po te radove u smislu zabrane upotrebe. U takvoj situaciji, uprkos započetoj upotrebi rezultata izvedenih radova, čini se da najveća odgovornost stoji na upravnom organu koji ne deluje promptno u cilju sprovođenja postupka kontrole i konačnog rešavanja upravne stvari na način da svi učesnici posla budu dovedeni u pravno izvesnu, bezbednu i sigurnu situaciju. Upravo pravna posledica promptnog delovanja u upravnom postupku kontrole građevine treba da bude usmerena u pravcu odobrenja upotrebe ili, suprotno, ako se nisu ispunili uslovi, u pravcu zabrane upotrebe i nalaganja preduzimanja mera u tom smislu u rasponu od ostavljanja vremena kako bi se ispunili uslovi za upotrebu, pa sve do krajnje mere uklanjanja izvedenih građevinskih radova.

Paralelno s građanskopravnim i upravnopравnim uglom posmatranja pravnog režima odgovornosti za solidnost građevine, autor otvara mogućnost pravnog režima odgovornosti izvođača u takvim slučajevima u strukovnom smislu reči u okviru institucionalizovanih središta poput komore građevinskih inženjera, privredne komore, pa čak i registra privrednih subejkata. Dakle, postavlja se pitanje njegove odgovornosti prema struci, odnosno delatnosti kao takvoj, tačnije da li je svoju pretežnu delatnost vršio prema pravilima struke ili su postojala odstupanja. Upravo spram toga, autor smatra da bi time trebalo da se javlja jedan novi vid odgovornosti izvođača

radova koji se sastoji u tzv. strukovnoj odgovornosti koja bi se sprovodila na nivou udruženja, komore, registra.

Ključne reči: ugovor o građenju, upotrebna dozvola, upravni postupak, javni poredak, odgovornost izvođača radova

ODGOVORNOST ZA NEIZVRŠENJE UGOVORA O GLASANJU AKCIONARA

Ugovori o glasanju akcionara predstavljaju posebnu vrstu ugovora čije dejstvo se može razmatrati iz kompanijsko-pravnog i obligaciono-pravnog ugla. Pitanje odgovornosti za neizvršenje ugovornih obaveza svodi se na pravne posledice postupanja akcionara ili druge ugovorne strane suprotno ugovornim odredbama, što može biti oličeno u činjenju ili nečinjenju s obzirom na to da li se radi o glasanju suprotno ugovornim odredbama, uzdržavanju od glasanja ili drugim radnjama koje su suprotne ugovornim odredbama.

Ugovori o glasanju akcionara mogu imati različite modalitete pa tako zavisno od načina uređenja obaveza oni mogu imati prirodu ortakluka kod tzv. „puling“ (engl. pooling) ugovora ili prostu prirodu *sui generis* ugovora o glasanju. Prema kriterijumu lica može se govoriti o ugovorima o glasanju između akcionara, zatim ugovorima o glasanju između akcionara i trećih lica i ugovorima o glasanju između akcionara i samog društva. Raznolikost

* Doktorand na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, istraživač saradnik, nikolicdusanbgd@gmail.com

modaliteta ugovora o glasanju akcionara otvara različita pitanja odgovornosti kako na strani akcionara, tako i kod druge ugovorne strane, bilo da se radi o drugom akcionaru ili trećem licu.

Specifičnost ugovora o glasanju akcionara leži u tome što se radi o pravnom institutu čija priroda se nalazi između obligacionog i kompanijskog prava. U današnjoj teoriji dominantno stanovište jeste da kršenje ugovornih obaveza koje proizilaze iz ugovora akcionara ima isključivo obligaciono-pravne posledice, tako da njegovo neizvršenje odnosno ponašanje suprotno ugovornim odredbama ne može biti od uticaja na davanje glasačke izjave akcionara kao i na odluku skupštine akcionarskog društva. Prema tome, ističe se da ugovori akcionara nemaju kompanijsko-pravno dejstvo u užem smislu. Kompanijsko-pravne norme imaju uticaja na ugovore o glasanju akcionara u smislu što pojedine njegove modalitete smatraju ništavim, dok je u specifičnim slučajevima predviđena i prekršajna odgovornost.

Šire predmetno pitanje analize tiče se raznoraznih situacija u kojima akcionar ili druga ugovorna strana ne izvrše svoju ugovornu obavezu. Odgovornost i granice odgovornosti akcionara ili druge ugovorene strane bitno će zavisiti od prirode, predmeta kao i drugih specifičnih okolnosti u okviru konkretnog ugovora o glasanju. Centralno istraživačko pitanje jeste ima li mesta odstupanju od klasičnog tumačenja isključive obligaciono-pravne odgovornosti i eventualnih posledica kompanijsko-pravne prirode.

Ključne reči: ugovor o glasanju akcionara, ugovor o glasanju, pravo glasa, akcionarsko društvo

KLIMATSKE PROMENE I ODGOVORNOST – PRAVNI I INSTITUCIONALNI IZAZOVI

Klimatske promene predstavljaju jedan od najsloženijih izazova savremenog društva, posebno imajući u vidu da njihove posledice prevazilaze granice pojedinačnih država, sektora i generacija. Intenziviranje klimatskih rizika istovremeno otvara pitanje odgovornosti različitih aktera – država, javnih institucija i različitih subjekata u pogledu sprečavanja, ublažavanja i otklanjanja štetnih posledica klimatskih promena. U tom kontekstu, tradicionalni koncepti pravne odgovornosti se suočavaju s posebnim izazovima koji proizlaze iz dugoročnosti klimatskih procesa, složenosti uzročno-posledičnih veza, kumulativnosti štete i teškoća u utvrđivanju doprinosa pojedinačnih aktera nastanku konkretne štete.

Istraživanje je usmereno na analizu ključnih pravnih izazova u oblasti klimatske odgovornosti, s posebnim osvrtnom na obaveze države i nadležnih institucija u kontekstu prevencije i odgovora na posledice klimatskih promena. Analizom važećeg pravnog okvira i relevantnih strateških dokumenata Republike Srbije nastoji se ukazati na normativne i praktične izazove u

* Doktor pravnih nauka, naučna saradnica Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za pravna istraživanja, snikolic@idn.org.rs

pogledu odgovornosti i izvršavanja obaveza u vezi s klimatskim promena. Posebna pažnja posvećena je institucionalnoj dimenziji klimatske odgovornosti, uključujući pitanja koordinacije između različitih nivoa vlasti, institucionalnih kapaciteta za sprovođenje klimatskih politika, transparentnosti, kao i odgovornosti u procesu donošenja i implementacije odluka od značaja za klimatsku politiku.

Cilj istraživanja je da ukaže na potrebu preispitivanja postojećih mehanizama pravne i institucionalne odgovornosti u svetlu klimatskih promena, kao i na mogućnosti razvoja efikasnijih modela prevencije, nadzora i pravne zaštite. Osnovna teza je da odgovor na klimatsku krizu zahteva ne samo normativno unapređenje pravnog okvira, već i izgradnju funkcionalnih i odgovornijih institucija sposobnih da obaveze i utvrđene dužnosti delotvorno sprovedu u praksi.

Ključne reči: klimatske promene, odgovornost, klimatska politika, institucionalna koordinacija

OD DUŽNOSTI GRAĐANA DA ŠTITE ŽIVOTNU SREDINU DO „ODGOVORNOSTI” GRAĐANA ZBOG NJENE ZAŠTITE

Član 74. Ustava Republike Srbije propisuje da je svako, a posebno Republika Srbija i autonomna pokrajina, odgovoran za zaštitu životne sredine, kao i da je svako dužan da čuva i poboljšava životnu sredinu. Ustavotvorac je time odgovornost za životnu sredinu postavio kao opštu, budući da se odnosi na sve subjekte, a ne samo na organe javne vlasti. Građani i udruženja koji tu dužnost ostvaruju, na primer podnošenjem prijava nadležnim organima, obaveštavanjem javnosti putem medija o ekološkim rizicima, učešćem u javnim raspravama, podnošenjem primedbi i javnim istupanjem, sve češće se suočavaju s parničnim, privatnim krivičnim i prekršajnim postupcima pokrenutim protiv njih upravo zbog učešća u zaštiti životne sredine, odnosno sa strateškim postupcima protiv učešća javnosti (SLAPP). Institut odgovornosti pojavljuje se tako u obrnutoj ulozi, ne radi zaštite životne sredine, već kao instrument pritiska na one koji izvršavaju svoju ustavnu dužnost da „čuvaju i poboljšavaju životnu sredinu”. Cilj takvih postupaka nije uspeh u

* Doktor pravnih nauka, naučna saradnica Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za pravna istraživanja, istjelja@idn.org.rs

sporu, već zastrašivanje i obeshrabrivanje onih koji deluju u javnom interesu, pa SLAPP predstavlja mehanizam sprečavanja učešća javnosti u, između ostalog, zaštiti životne sredine.

Dostupna istraživanja i baze podataka o SLAPP postupcima u Srbiji pokazuju da broj takvih postupaka protiv građana i udruženja koji se bave zaštitom životne sredine raste, dok domaći pravni sistem na tu pojavu još uvek nije odgovorio. Suzbijanje upotrebe SLAPP-a pritom nije značajno samo zbog toga što se njime obezbeđuje da postupci u kojima javnost ima pravo da učestvuje budu sprovedeni u skladu s načelima participativnosti i demokratije, već i zbog krajnjeg uticaja na stanje životne sredine.

U domaćoj sudskoj praksi zabeleženi su slučajevi u kojima kompanije protiv aktivista koji se bave zaštitom životne sredine pokreću krivične postupke, najčešće zbog krivičnog dela narušavanja poslovnog ugleda i kreditne sposobnosti. Takvi postupci se pritom gomilaju, odnosno protiv istih lica pokreće se više postupaka uzastopno, čime privredni subjekti koji su u neuporedivo boljem ekonomskom položaju iscrpljuju pripadnike javnosti, bez obzira na konačan ishod spora. Mehanizam za sprečavanje takvog postupanja u Srbiji ne postoji, pa ostaje na sudovima da imaju sluha za pravo javnosti da se bori za očuvanje životne sredine.

Direktiva (EU) 2024/1069 o zaštiti lica uključenih u javno učešće od očigledno neosnovanih tužbenih zahteva ili zlonamernih sudskih postupaka i Preporuka CM/Rec(2024)2 Komiteta ministara Saveta Evrope postavile su okvir koji bi države članice trebalo da razrade kroz nacionalne anti-SLAPP propise, a usvojene su 2024. godine. Hrvatska je 2026. godine donela

Zakon o zaštiti osoba uključenih u javno djelovanje. Primena Direktive i hrvatskog zakona ograničena je na građanske i privredne postupke, dok krivični postupci ostaju izvan zaštite. Upravo su, međutim, krivični postupci u ekološkim sporovima u domaćoj praksi često sredstvo zastrašivanja i obeshrabrivanja učešća javnosti.

Zaštita od SLAPP-a trebalo bi da obuhvati sve vrste postupaka, kao i da uključi mehanizam ranog odbacivanja očigledno neosnovanih tužbi, prebacivanje tereta snošenja troškova na tužioca i novčane sankcije za zloupotrebu prava na pristup pravosuđu i tako dalje. Dosledno ostvarivanje zaštite životne sredine zahteva što šire mogućnosti pripadnika javnosti da pokrenu postupak pred nadležnim organima, ali i delotvornu zaštitu od postupaka koji se protiv njih pokreću.

Ključne reči: SLAPP, zaštita životne sredine, učešće javnosti, Direktiva (EU) 2024/1069

EKOLOŠKA ODGOVORNOST U ZELENOJ EKONOMIJI

Od naknade štete ka prevenciji i internalizaciji ekoloških troškova

Tranzicija ka zelenoj ekonomiji menja način na koji se sagledava odnos između privrednih aktivnosti, zaštite životne sredine i odgovornosti za posledice ekonomskog delovanja. Tradicionalno shvatanje odgovornosti prvenstveno je usmereno na posledice već nastale štete i obavezu njenog otklanjanja ili naknade. Međutim, rast ekoloških rizika, klimatske promene, iscrpljivanje prirodnih resursa i različiti oblici zagađenja ukazuju na ograničenja pristupa u kojem odgovornost nastupa tek nakon što je šteta nastala. Poseban problem predstavljaju ekološke štete čije su posledice dugoročne, teško popravljive ili ireverzibilne. U uslovima zelene tranzicije zbog toga se sve više afirmiše šire shvatanje ekološke odgovornosti, koje, pored korektivne, obuhvata preventivnu i ekonomsku dimenziju.

Princip „zagađivač plaća“ predstavlja jednu od ključnih spona između pravnog koncepta odgovornosti i ekonomskih mehanizama zaštite

* Doktor ekonomskih nauka, naučna saradnica Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za ekonomska istraživanja, ivanaostojic27@yahoo.com

životne sredine. Obaveza zagađivača da snosi troškove sprečavanja, kontrole i sanacije ekološke štete omogućava da troškovi negativnih posledica privredne aktivnosti ne budu preneti na društvo u celini. Time se stvaraju pretpostavke za internalizaciju negativnih ekoloških eksternalija, odnosno uključivanje ekoloških troškova u ekonomsko odlučivanje subjekata koji ih stvaraju. Odgovornost tada ne predstavlja samo posledicu nedozvoljenog ili štetnog ponašanja, već može uticati i na odluke o načinu proizvodnje, izboru tehnologije, korišćenju energije i prirodnih resursa i upravljanju ekološkim rizicima.

Pomeranje od naknadnog reagovanja ka prevenciji posebno je značajno sa stanovišta zelene ekonomije. Ukoliko su troškovi potencijalne ekološke štete i njenog saniranja sastavni deo poslovnog odlučivanja, privredni subjekti imaju snažniji podsticaj da spreče nastanak štete, primenjuju čistije tehnologije, povećavaju resursnu i energetske efikasnost i smanjuju stvaranje otpada i emisija. Na taj način ekološka odgovornost dobija funkciju koja prevazilazi klasičnu naknadu štete i postaje jedan od mehanizama usmeravanja ekonomskog ponašanja ka održivijim obrascima proizvodnje i potrošnje.

Delotvornost takvog modela zavisi od jasno utvrđenih pravila odgovornosti, mogućnosti identifikovanja odgovornog subjekta i vrednovanja ekološke štete, efikasnog institucionalnog nadzora, kao i odgovarajuće kombinacije regulatornih i ekonomskih instrumenata. Povezivanje principa odgovornosti s internalizacijom ekoloških troškova pokazuje da ekološka odgovornost može imati istovremeno korektivnu, preventivnu i razvojnu

funkciju. U tom smislu, ona postaje važan mehanizam povezivanja pravnih zahteva zaštite životne sredine s ekonomskim podsticajima zelene tranzicije i ostvarivanja održivog razvoja.

Ključne reči: ekološka odgovornost, zelena ekonomija, princip „zagađivač plaća“, prevencija, ekološka šteta, negativne eksternalije

DA LI NAM ALGORITMI KREIRAJU STVARNOST U KOJOJ ŽIVIMO? ODGOVORNOST MEDIJA ZA KORISĆENJE VEŠTAČKE INTELIGENCIJE U STVARANJU SADRŽAJA

Savremene tendencije u razvoju i primeni veštačke inteligencije ukazuju na nove načine primene ove tehnologije koje će imati, odnosno koje već imaju, radikalne posledice kako na život pojedinca, tako na celokupno društvo. Primena veštačke inteligencije u industriji, učenju stranih jezika, gradnji „pametnih“ stanova, marketingu, oglašavanju i proizvodnji RNA vakcina protiv Covid-a 19 postali su delovi svakidašnjice, naročito u razvijenim zemljama. Upotreba veštačke inteligencije osvaja i područja kao što su obrazovanje, pisanje blogova, knjiga i naučnih radova, saobraćaj, finansije i zdravstvena zaštita.

Ovaj rad se usredsređuje na primenu veštačke inteligencije u samo jednoj od mnogih oblasti: u stvaranju medijskog sadržaja. Trenutno nema podataka o tome koliko medijskih kompanija u svetu i/ili u Srbiji koristi veštačku inteligenciju. Globalno istraživanje iz septembra 2024. godine

* Doktor pravnih nauka, naučna saradnica Instituta društvenih nauka u Beogradu u penziji, mirad@eunet.rs

pokazuje da mnoge od njih koriste alatke generativne veštačke inteligencije (kao što su *OpenAI GPT-5 Turbo*, *ElevenLabs Dubbing Studio*, *Adept ACT-2*, *Perplexity Pro*, *Runway Gen-3*) (Statista.com, 2024). Istraživanja takođe pokazuju da skoro polovina (44 %) rukovodilaca medijskih kompanija smatra da je korišćenje ovih alatki povoljna mogućnost koju treba iskoristiti, a tek svaki četvrti medijski profesionalac smatra da je njihova upotreba u kreiranju vesti upitna iz etičke perspektive. S druge strane, ogromna većina (78 %) ispitanika u SAD smatra lošim da se pisanje vesti prepusti algoritmima, a skoro isto toliki broj (72 %) ispitanika predviđa da će u bliskoj budućnosti autor svih novinskih članaka biti veštačka inteligencija (Statista.com, 2024).

Pod uticajem ove tehnologije, u potpunosti se može promeniti način na koji mediji stvaraju i plasiraju medijske sadržaje, uključujući izveštavanje o događajima na globalnom, nacionalnom i lokalnom nivou. Veštačka inteligencija se može koristiti za proveru pravopisa, podataka i autentičnosti izvora informacija, ali isto tako i za stvaranje lažnih izveštaja, audio i video zapisa. Imajući u vidu uticaj vlasti i multinacionalnih korporacija na medije, aktuelno je i pitanje zloupotrebe veštačke inteligencije u cilju formiranja javnog mnjenja i političkih stavova konzumenata medijskih sadržaja.

U razradi teme polazi se od dva istraživačka pitanja: 1) na koji način će ova praksa uticati na realizaciju prava građana na istinito, potpuno i blagovremeno javno informisanje, i 2) koji su mehanizmi potrebni radi izvođenja odgovornosti medija za transparentno i odgovorno korišćenje veštačke inteligencije u stvaranju sadržaja? U prvom delu rada sumiraće se stavovi autora postojeće literature o ovoj temi. Drugi deo je posvećen razmatranju

etičkih i pravnih dilema vezanih za primenu generativne veštačke inteligencije u izveštavanju, pisanju novinskih članaka i plasiranju vesti. U Srbiji ovo pitanje je regulisano Kodeksom novinara i novinarki Srbije i Smernicama za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju, o čemu će biti reči u trećem delu rada. Cilj rada je da ukaže na brojne mogućnosti zloupotrebe veštačke inteligencije radi manipulisanja javnim mnjenjem, te na značaj formulisanja odgovarajuće pravne regulative radi prevencije mogućih zloupotreba i uspostavljanja efikasnih mehanizama izvođenja odgovornosti.

Ključne reči: pravo na javno informisanje, generativna veštačka inteligencija, odgovornost medija, *OpenAI*, fake news, Kodeks novinara i novinarki Srbije

WHO IS RESPONSIBLE? THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN ARMED CONFLICTS AND THE CHALLENGES OF ESTABLISHING ACCOUNTABILITY

The rapid development and increasingly widespread use of artificial intelligence-based systems in the military domain raise numerous questions regarding their compatibility with the rules of international humanitarian law, as well as the possibility of establishing responsibility for the consequences of their use. Autonomous weapon systems and artificial intelligence systems involved in military decision-making present a particular challenge, given that an increasing degree of autonomy may lead to reduced direct human involvement in the process of target selection and decisions on the use of force.

The fact that an artificial intelligence-based system may independently perform certain functions does not, however, mean that legal responsibility can be attributed to the system itself. On the contrary, contemporary approaches under international law proceed from the premise that human responsibility for decisions concerning the use of weapon systems must be

* Senior researcher at Institute of Social Studies, Belgrade & student of the Ferenc Deák Doctoral School of Law, and Junior Researcher of the Central European Academy of the University of Miskolc, andjelija.stevanovic21@gmail.com

preserved. At the same time, the increasing degree of autonomy of such systems raises the complex question of how responsibility for violations of international law can be established in situations where harmful consequences result from the operation of a system functioning with a limited or reduced degree of direct human control.

A particular concern is the possibility of an “accountability gap”, namely a situation in which traditional mechanisms for establishing responsibility do not provide an adequate response to the consequences of using highly autonomous systems. This raises the question of whether the existing rules on responsibility provide a sufficient legal framework for situations in which artificial intelligence-based systems participate in decision-making processes that may result in violations of international humanitarian law.

This paper will analyze the principal challenges of establishing responsibility for the use of artificial intelligence-based systems in armed conflicts, with particular emphasis on the relationship between the degree of system autonomy, the preservation of human control, and the applicability of existing accountability mechanisms. The aim of the paper is to examine existing international legal frameworks and determine whether they enable the effective establishment of responsibility in the context of increasing reliance on autonomous technologies, or whether further clarification of the rules of international law is necessary to prevent accountability gaps in cases involving the use of autonomous systems in armed conflicts.

Keywords: artificial intelligence, contemporary armed conflicts, responsibility, autonomous weapon systems, international humanitarian law

INDIVIDUAL CRIMINAL RESPONSIBILITY UNDER INTERNATIONAL LAW

The Case of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia

The basic requirement for criminal law, and law in general, to be considered just, is that it must be applied equally to all its addressees. Accordingly, for general international criminal law to be considered just, it too must be applied equally to all of its addressees, who in this case are nationals of all states of the world – in other words, all people living on planet Earth who are capable of bearing criminal responsibility. This requirement was flagrantly violated through the establishment of *ad hoc* international criminal tribunals, and in the first place with the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY). The Tribunal was established in 1993 by the UN Security Council – an organ that, under the UN Charter, had no

* Teaching assistant, University of Belgrade - Faculty of Law, PhD Student, Deák Ferenc Doctoral School of Law, University of Miskolc, Hungary, Junior Researcher, Central European Academy of the University of Miskolc, Budapest, Hungary, aleksa.skundric@ius.bg.ac.rs

authority to do so. The Tribunal was established in the period immediately following the end of the Cold War and the collapse of the Eastern Bloc and the Soviet Union, when American global hegemony was at its peak. This very manner of establishing the ICTY resulted in the Tribunal's biased operation, as evidenced by statistical data concerning both indicted and convicted persons. More than 90% of these individuals were members of those groups in the territory of the former Yugoslavia whose interests came into conflict with US policy in the region. The largest of these groups were Serbs, both from Serbia, i.e. the Federal Republic of Yugoslavia, and from the territories of the former Yugoslav federal units of Croatia and Bosnia and Herzegovina. Virtually the only other group whose members were prosecuted on a larger scale before the ICTY were Bosnian Croats. Members of other relevant groups, such as Croats from Croatia, Muslims/Bosniaks, and Albanians, were prosecuted only sporadically, despite a number of relatively easily accessible facts indicating their responsibility for certain international crimes as well. It may therefore be concluded that the essence of the ICTY's work was not the determination of individual criminal responsibility for some of the most serious international crimes, but rather that the Tribunal was essentially used to serve the interests of the Western powers, primarily those of the United States, as they stood during the time of its operation.

Keywords: International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, individual criminal responsibility, international criminal law, *ad hoc* international criminal tribunals

PERSPEKTIVE INSTITUTA KRIVIČNOPRAVNE ODGOVORNOSTI U SVETLU RAZVOJA NEURONAUKA

Najnovije tendencije u razvoju neuronauka ukazuju na sve izraženije interesovanje naučne zajednice za primenu saznanja o funkcionisanju mozga u objašnjenju kriminogenog i prestupničkog ponašanja. Pojam neuronauke obuhvata složenu interdisciplinarnu mrežu najrazličitijih naučnih oblasti usmerenih na proučavanje nervnog sistema uključujući biologiju, biohemiju, genetiku, medicinu, psihologiju, sociologiju, filozofiju, antropologiju. Posebnu pažnju privlači mogućnost upotrebe neurobioloških i biheviorno-genetičkih podataka u krivičnom pravnom kontekstu. Okrivljeni sve češće pred sudom iznose dokaze o postojanju bioloških i neuroloških poremećaja kako bi doveli u pitanje svoju sposobnost za rasuđivanje, stepen krivične odgovornosti ili visinu kazne.

U tom kontekstu razvija se neuropravo – interdisciplinarna oblast koja proučava značaj neuronaučnih saznanja od posebnog značaja za pravo, naročito za krivično pravo i krivični postupak. Neuropravo obuhvata ispitivanje

* Master prava, istraživač pripravnik Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za pravna istraživanja, aleksandar.vukadinovic@rocketmail.com

uticaja otkrića o funkcionisanju mozga na pravne norme, standarde i tradicionalne koncepte odgovornosti.

Jedno od centralnih pitanja neuoprava odnosi se na slobodu volje, koja predstavlja jednu od važnih teorijskih pretpostavki krivične odgovornosti. Savremena neuronaučna istraživanja dovode u pitanje tradicionalno shvatanje prema kojem pojedinac slobodno formira svoju volju i kontroliše sopstveno ponašanje. Pojedini autori zastupaju tezu da su ljudske odluke u značajnoj meri uslovljene neurološkim, genetskim i drugim biološkim procesima koji mogu prethoditi svesnom odlučivanju.

Ove rasprave imaju neposredan značaj za krivično pravo, jer otvaraju pitanje da li tradicionalni koncepti krivice i odgovornosti adekvatno odražavaju savremena saznanja o ljudskom ponašanju. U uporednoj sudskoj praksi, pre svega u zemljama anglosaksonske pravne tradicije, neurobiološki dokazi se sve češće pojavljuju u krivičnim postupcima, naročito u okviru ekspertskih nalaza i veštačenja psihijatara i drugih stručnjaka. Istovremeno, njihova dokazna vrednost i način interpretacije ostaju predmet naučne i pravne rasprave.

Iako razvoj neuronauka postepeno zahvata pitanja koja su tradicionalno pripadala filozofiji i psihologiji, njihova primena u krivičnom postupku još uvek nije u dovoljnoj meri normativno uređena. Dalji razvoj ove oblasti mogao bi značajno uticati na preispitivanje konceptata slobode volje, krivice i odgovornosti kao i na buduće oblikovanje pravne teorije i sudske prakse.

Ključne reči: krivičnopravna odgovornost, sloboda volje, neuronauke, neuopravo

Advokatska komora Vojvodine
Glasnik AKV
Novi Sad

Institut društvenih nauka
Centar za pravna istraživanja
Beograd

Za izdavače
Dr Aleksandar Todorović
V.d. direktorka dr Marta Sjeničić

Tehnički urednik i korektor
Jelica Nedić

Dizajn korica
Ognjen Odobašić

Kompjuterski slog
Tatjana Božić

Štampa
OFFSET PRINT, Novi Sad
2026.

ISBN-978-86-905844-6-8

CIP - - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

347(048)

ОКРУГЛИ сто Србија и реформисање института одговорности (9 ; 2026 ; Београд)

Књига сажетака / Округли сто Србија и реформисање института одговорности 6.
новембар 2026, Београд ; [уредници Ранко Совиљ, Сања Златановић]. - Београд : Институт
друштвених наука, Центар за правна истраживања ; Нови Сад : Адвокатска комора
Војводине, Гласник АКВ, 2026 (Нови Сад : Offset print). - 72, 70 стр. ; 17 cm. - (Едиција
Књиге сажетака / Институт друштвених наука, Центар за правна истраживања, Београд)

Приштампан језички истоветан текст штампан лат. - Поједини радови на енгл. језику. -
Тираж 30.

ISBN 978-86-905844-6-8 (АКВ)

а) Грађанско право -- Апстракти

COBISS.SR-ID 203852809